

но верховна влада належала Трудовому конгресу – вищому представницькому органу частини населення УНР, яку він тимчасово делегував Директорії УНР [3]. Директорія була наділена повноваженнями глави держави, несла законодавчі, вищі установчі та вищі виконавчі функції. Також Директорія затверджувала ухвалені урядом закони. Дослідник визначає причини, які в комплексі зашкодили проведенню виборів до парламенту чи передпарламенту, серед них агресія Радянської Росії, деструктивна діяльність лівих українських соціалістів, більшовицькі настрої серед населення тощо.

Н. Єфремова розглянула законодавчу діяльність Директорії та три конституційні проекти цього періоду, в двох з яких чітко проголошувався принцип розподілу влади, а останній виходив з важливих положень суверенітету та федеративно-державного устрою, прагнув "визначити чіткі конституційні межі діяльності парламенту..." [7]. В. Єрмолаєв зазначає, що така модель державності як Директорія передбачала скликання тимчасового верховного представницького органу – Конгресу трудового народу. Дослідник ретельно проаналізував результати виборів за куріальною системою до Конгресу як першого соборного територіального представництва. Тобто Конгрес почав виконувати функції передпарламенту. Але надалі спроба відновити парламент Директорією стала неможливою [6]. Таким чином, дисертаційні дослідження торкалися проблематики парламентаризму побіжно, виключно в контексті досліджуваних ними проблем. Це не дозволило створити ґрунтовну працю, яка б з'ясувала історію становлення парламентаризму в добу Директорії.

Отже, історіографічний аналіз праць, присвячених становленню парламентаризму в добу Директорії, засвідчив наявність значної кількості досліджень, різних за рівнем об'єктивності та ступенем вивчення. Що ж стосується окремих спроб спеціального з'ясування проблеми парламентаризму, то вони є поодинокими. Радянська історіографія проявила повне ігнорування даної проблематики. Тому політична заангажованість, тенденційність та поверховість – часто характерні риси такої літератури. Дещо вакуум видань у радянський період був заповнений рядом комплексних праць вчених з української діаспори. Сучасні українські дослідження цієї проблеми розпочалися лише в 1990-х рр., проте лише в контексті вивчення всієї історії доби Директорії.

1. Герасименко М. До питання про характер подій у Східній Галичині на початку листопада 1918 р. / М. Герасименко, М. Кравець, Г. Ковальчук // Укр. іст. журн. – 1959. – № 3. – С. 86-94. 2. Гриценко А. Політичні сили у боротьбі за владу в Україні (кінець 1917 – початок 1919). – К., 1993. – 102 с. 3. Дзейко Ж. Правовий статус вищих органів державної влади Української Народної Республіки (1917-1920 рр.): Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, 1996. – 24 с. 4. Директория украинская // БСЭ: В 50 т. / Глав. ред. Б. А. Введенский. – 2-е изд. – М.: БСЭ, 1952. – Т. 14. – С. 412. 5. Директорія // Великий Жовтень і Громадянська війна на Україні. – К.: Голов. ред. УРЕ, 1987. – С. 167. 6. Єрмолаєв В. Вищі представницькі органи влади в Україні (історико-правове дослідження): Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук: 12.00.01 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. – Х., 2006. – 40 с. 7. Єфремова Н. Розвиток конституційного законодавства в Україні (1917-1920): Автореф. дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.01 / Одес. нац. юрид. акад. – Одеса, 2002. – 20 с. 8. Журавський В. Становлення і розвиток українського парламентаризму: Теоретичні та організаційно-правові проблеми / В. Журавський. – К.: Парлам. вид-во, 2002. – 344 с. 9. Історія Української РСР: У 8-ми т., 10 кн. / Ред. кол. М. Смирненський та ін. – К.: Наукова думка, 1977. – Т. 5: Велика Жовтнева соціалістична революція і громадянська війна на Україні (1917-1920). – 572 с. 10. Кислий П., Вайс Ч. Становлення парламентаризму в Україні: На тлі світового досвіду / Літ. ред. Е. Рахімкулова. – К.: Абрис, 2000. – 414 с. 11. Копиленко М. Еволюція українського конституціоналізму: З досвіду конституційного будівництва УНР та Української гетьманської держави / М. Копиленко, О. Копиленко // Право України. – 1992. – № 6. – С. 36-42. 12. Копиленко О. "Друга" УНР: спроба історико-теоретичного аналізу / О. Копиленко // Право України. – 1996. – № 8. – С. 54-60. 13. Копиленко О. Конгрес трудового народу України / О. Копиленко, М. Копиленко // Вісн. Акад. прав. наук України. – 1997. – № 4. – С. 61-71. 14. Липинський В. Листи до братів-хліборобів. Про ідею і організацію українського монархізму / В. Липинський. – Відень, 1926. – 580 с. 15. Мазепа І. Україна в огні і бурі революції: У 3-х т. – Прага: Укр. вид-во Пробоєм, 1942. – Т. 1. – 210 с.; Т. 2. – 229 с.; Т. 3. – 231 с. 16. Плав'юк М. УНР та її історичне значення / М. Плав'юк // Пам'ять століть. – 1998. – № 1. – С. 4-24. 17. Рыбалка И. Разгром буржуазно-националистической директории и восстановление советской власти на Украине (ноябрь 1918 – март 1919 гг.): Автореф. дис. ...канд. ист. наук: 07.00.01 / Харьк. ун-т ім. М. Горького. – Харьков, 1950. – 30 с. 18. Сергійчук В. Симон Петлюра / В. Сергійчук. – К.: Україна, 2004. – 443 с. 19. Симоненко Р. Проти буржуазно-націоналістичних фальсифікацій історії України / Р. Симоненко // Укр. іст. журн. – 1958. – № 3. – С. 158-162. 20. Солдатенко В. Стан історіографічної розробки та актуальні проблеми дослідження історії Української революції / В. Солдатенко // Укр. іст. журн. – 1998. – № 2. – С. 27-47. 21. Солдатенко В. Українська революція: концепція та історіографія (1918-1920 рр.) / В. Солдатенко. – К.: Пошуково-видавниче агентство "Книга Пам'яті України", 1999. – 507 с. 22. Україна кризь віки: У 15 т. – К.: Вид. дім "Альтернативи", 1999. – Т. 10: Рубльов О., Реент О. Українські визвольні змагання 1917-1921 рр. – 318 с. 23. Федченко П. Оцінюємо з класових позицій / П. Федченко // Київ. – 1987. – № 12. – С. 45-57. 24. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917-1920 рр.: У 4 т. – Прага, 1921. – Т. 1. – 152 с. 25. Шаповал М. Велика революція і українська визвольна програма / М. Шаповал. – Прага, 1927. – 333 с. 26. Шкільник М. Україна у боротьбі за державність в 1917-1921 рр. / Передм. Б. Боцюркова. – Торонто: Друкарня о.о. Василіан, 1971. – 366 с. 27. Юрченко О. Українсько-російські стосунки після 1917 р. в правовому аспекті / О. Юрченко // Укр. Вільн. Ун-т. – Мюнхен: Logos, 1971. – 401 с.

Надійшла до редколегії 11.04.12

Н. Папенко, канд. іст. наук, доц., Г. Загородній, магістр

## КОЛОНІАЛЬНЕ ПРОТИСТОЯННЯ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ТА НІМЕЧЧИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

*Стаття присвячена дослідженню проблем відносин між Великою Британією та Німеччиною в дипломатичній та колоніальній сфері наприкінці ХІХ ст.*

*The article devote to research of relations between Great Britain and Germany in diplomatic and colonial ranges at the end of XIX century.*

Після перемоги Пруссії у війні з Францією і утворення Німецької імперії (1871) в Європі був встановлений мир. Новоутворена імперія вдало використала мирний спокій для розвитку промисловості і нарощування свого економічного потенціалу.

Здобувши досягнення у світовій економіці, Німеччина спробувала заявити про себе як про державу, що може впливати на світову міжнародну політику. Зокрема, це стосувалося колоніального суперництва і, насамперед, з Великою Британією, яка на той час уже була провідною колоніальною державою. Однак спроби

Німеччини змагатися з Великою Британією завершувалися, як правило, міжнародними кризами.

В останній третині ХІХ ст. Велика Британія не тільки зберегла, але і значно розширила свої колоніальні володіння. Боротьба за захоплення ще не поділених територій та за зміцнення Британської імперії була в ці десятиліття стержнем британської зовнішньої політики. Використовуючи свою перевагу на морі і велику мережу військово-морських баз та опорних пунктів, Велика Британія вела численні колоніальні війни.

Завдяки політиці кабінету Б. Дізраелі у 1875 р. був встановлений британський контроль над Суецьким ка-

© Папенко Н., Загородній Г., 2012

налом. Виступаючи в ролі захисника Туреччини, Велика Британія нав'язала їй договір, згідно з яким острів Кіпр передавався Великій Британії і був негайно окупований британськими військами. Загалом колоніальна політика Б. Дізраелі була успішною і відображала могутність вікторіанської Великої Британії. Прагнучи підкреслити світовий характер імперії, підняти престиж країни та особливо справити позитивне враження на народи Сходу, Б. Дізраелі організував упродовж 1875-1876 рр. урочисту поїздку спадкоємця престолу по Індії, після чого королева Англії Вікторія була оголошена королевою цієї країни. Ціною великих військових зусиль Великій Британії вдалося встановити у 1880 р. протекторат над Афганістаном.

У Південно-Східній Азії британсько-індійські війська окупували Верхню Бірму, і 1 січня 1881 р. вона була анексована Англією. Протягом 70-80-х років XIX ст. Англія захопила Малайський півострів, а також велику частину островів на Тихому океані. Після захоплення у 1885–1895 рр. ряду малайських князівств, а також у 1898 р. китайського порту Вейхайвей були зміцнені британські позиції на Далекому Сході. Окрім того, Англія брала активну участь у розподілі островів Тихого океану, в тому числі Нової Гвінеї, Північного Борнео та інш.

Проте головною ареною колоніальної боротьби в кінці XIX ст. був Африканський континент. Єгипет потрапив у фінансову залежність від Великої Британії та Франції, які були єдині у прагненні поневолити його, але в той же час боролися між собою за лідерство у новій колонії.

У 1885 р. був оголошений британський протекторат над більшою частиною території, розташованої між бурськими республіками та німецькою Південно-Західною Африкою, яка згодом отримала назву протектор Бечуаналенд. Британський уряд не відмовлявся від наміру підпорядкувати собі нові території, але вважав за краще діяти не безпосередньо, а руками заповзятих підприємців, які були об'єднані (1889) у привілейовану південноафриканську кампанію на чолі з С. Родсом. Придбані шляхом підкупів, ошукування, прямого насильства ці території отримали назву Родезії. Золоті та діамантові копальні Трансваалю, таким чином, потрапляли під контроль фінансової групи С. Родса. В довершення усього він став прем'єром Капської колонії.

На північ від екватора головним супротивником Великої Британії була Франція, на південь – Німеччина. У східній частині Африки поділ був проведений "полюбовно" і як наслідок – Велика Британія отримала Уганду та Кенію (Британська Східна Африка), Німеччина – Танганьїку (Німецька Східна Африка).

В останні роки XIX ст. Велика Британія захопила Вейхайвей (Північне узбережжя Шаньдун), а також півострів Цзюлун (поблизу Гонконгу), тим самим зберегла явну перевагу в Китаї над іншими державами.

Продовжувалася колоніальна експансія Великої Британії в Африці. Поразка в Судані сприяла лише відступу на деякий час від завоювання цієї країни. До захоплення Судану прагнула також і Франція. Тому у Великій Британії заговорили про війну. Проте Франція погодилася на розмежування володінь у Африці і надалі отримала частину Верхнього Судану. Формально в Судані був встановлений британсько-єгипетський кондомініум, але оскільки сам Єгипет фактично ставав британською колонією, це означало приєднання Судану до Британської імперії.

До кінця XIX ст. весь світ був фактично поділений між імперіалістичними державами. Великій Британії вдалося захопити більше за усіх. До кінця століття площа її колоніальних володінь досягла 33 млн кв км збільшившись з 1870 р. у півтора рази; населення Бри-

танської імперії становило 370 млн чол. Нестримні загартницькі дії підштовхнули Велику Британію до гострих конфліктів з усіма європейськими державами і погіршили її міжнародне становище.

На відміну від Великої Британії зовнішня політика Німеччини до середини 80-х років XIX століття визначалася, перш за все, інтересами імперії в Європі. Активізація партікуляристських, сепаратистських настроїв в південних католицьких державах Німеччини, соціалістичного руху потребували уваги до себе. До цього додалася і фінансова криза. Упродовж значного періоду коло інтересів рейхсканцлера О. Бісмарка як політика обмежувалося територією Європи та тих країн, що з нею межували. Колонії його цікавили лише як метод для вирішення європейських проблем, а саме: підштовхнути Велику Британію до експансії в Єгипет, і тим самим загострити британсько-французькі відносини, та заохотити Францію в її домаганнях Тунісу. Десять років цей розрахунок виправдовувався. Франція і Британія стояли на межі війни. Не бажаючи вступати в конфлікт з Великою Британією, О. фон Бісмарк свідомо утримувався від колоніальної експансії до середини 80-х років, обмежуючи зовнішню політику Німеччини континентом та зберігаючи статус-кво. Байдушність до колоніальних питань проявляла в той час і значна частина правлячих кіл Німеччини. Ще у квітні 1880 р. в рейхстазі було провалено законопроект щодо кредитування колоніальних придбань ("Самоанський законопроект"). Тому до середини 1880-х років Німецька імперія майже не займалася колоніальним питанням. Тільки наприкінці XIX ст. Німеччина почала здійснювати офіційно колоніальну політику. Рейхсканцлер імперії Отто фон Бісмарк про колонії висловлювався так: "Ось Росія, ось Франція, а ось ми посередині. Це і є моя карта Африки" [6, с. 128].

Починаючи з 1880 р., Рейнське місіонерське товариство стало відкрито вимагати німецької інтервенції в Південно-Західну Африку. Завдяки діяльності Рейнської місії, і не дивлячись на протидію Англії, на цей час німці встановили дружні відносини з Ангра-Пекеньєю [2, с. 239].

Керівник рейнського місіонерського товариства у Вупперталі Ф. Фабрі, який перебував у дружніх стосунках з віце-канцлером О. фон Штольбергом-Вернігероде, отримав можливість відвідати міністерство закордонних справ та починаючи з травня 1880 р. мав нагоду виступити там з доповіддю про свої плани щодо Південно-Західної Африки. Його доповідь мала успіх, вона зацікавила чиновників міністерства. Так, в записці одного із референтів міністерства мова йшла про те, що "увесь відрізок від Чорного миса до Уолфіш-Бея не завойований жодною із держав... Добре було б, якби німецький корабель здійснив огляд на місці. Проте ми ні в якому разі не повинні втратити гирло р. Грейт-Фіш, яким постійно треба користуватися, як і Олександрю – Бею" [4, с. 27].

Завдяки Ф. Фабрі наприкінці 1882 р. міністерство закордонних справ надало кошти інженеру К. Хенфнеру для розвідки копалин руди в Південній Африці [4, с. 28]. Західні історики називають Ф. Фабрі "агітатором епохи раннього імперіалізму в Німеччині" [8, с. 110], "батьком німецького колоніального руху" [1, с. 104]. Для швидкого втілення колоніальних планів по відношенню до Південно-Західної Африки, він використовував діяльність "Західнонімецького союзу колонізації та експорту". Окрім того, на рубежі 70-80-х рр. XIX ст. в Німеччині виникає цілий ряд інших колоніальних організацій. Так, в кінці 1878 р. географ Яннаш заснував "Центральний союз торгової географії і заохочення німецьких інтересів за кордоном". Його друкованим органом став журнал "Експорт". У тому ж році організаційно сформувалося Берлінське африканське товариство. У 1879 р. в

Лейпцигу був створений Союз торгової географії та колоніальної політики. Значну роль у колонізації Південної Африки відіграло Німецьке товариство Південно-Західної Африки. До того ж в Африці у 1881 р. працювало 45 німецьких експедицій. Утворення колоніальних товариств і союзів вело до практичного втілення у життя ідей колоніалізму.

Перелом у колоніальній політиці Німецької імперії настав у 1884 р., коли торговець із Бремену Адольф Людериц, який у 1883 р. купив у місцевих туземних вождів частину африканської території (близько 50 тис. кв. км) в районі бухти Ангра-Пекенья, що віднині носила його ім'я, та звернувся до уряду німецької імперії з проханням санкціонувати його придбання.

24 квітня 1884 р. О. фон Бісмарк відправив німецькому консулу в Капстаді телеграму з дорученням повідомити уряд Капської колонії проте, що території, які купив А. Людериц знаходяться "під захистом імперії". Саме ця подія стала початком колоніальної політики Німецької імперії. Згодом створюється Німецька Південно-Західна Африка (нині Намібія), відбувається захоплення Того, Камеруну (1884 р.), Східної Африки. Міжнародна ситуація в Європі сприяла німецьким колоніальним захопленням. Німецький історик Г. Дот стверджував, "що південно-західна Африка є класичним прикладом того, як християнські товариства упродовж багатьох років змогли зруйнувати внутрішній супротив країни та сприяли її захопленню" [7, с. 9].

Місіонери допомагали колонізаторам у справі забезпечення найбільш сприятливих політичних умов для колонізації.

На середину 1880-х років між провідними європейськими колоніальними державами загострилися відносини. У 1882 р. Велика Британія окупувала Єгипет, що призвело до гострого конфлікту з Францією. Не менш напруженим був англійсько-російський конфлікт на афганському кордоні, який мів у березні 1885 р. перерости у війну між двома державами. В січні 1885 р. англійські війська під командуванням генерала Ч. Гордона були розбиті в Судані. В Індокитаї Франція отримала поразку (втеча французьких військ біля Ланг-Сонга у березні 1885 р.) Крім того, захоплення Тунісу загострили відносини між Францією та Італією. Тобто ситуація у світі була сприятлива для того, щоб Німеччина розпочала активну колоніальну політику. І перш за все, німецький уряд використовував зовнішньополітичні проблеми Великої Британії. Під час зустрічі Г. Бісмарка із британським послом Г. Мюнстером 5 травня 1884 р. канцлер дав вказівку послу в Лондоні поставити перед британським урядом альтернативу: чи зможе Німеччина отримати політичну підтримку з боку Великої Британії в обмін на "добродійне відношення німців щодо колоніальної політики Англії" [3, с. 246]. Ця погроза дозволила міністру закордонних справ Л. Г. Гренвілю подолати супротив міністра колоній Е. Дербі та інших членів британського уряду та домогтися прийнятного для Німеччини рішення стосовно земель бухти Ангра-Пекенья. Стосовно цього рішення, заступник міністра закордонних справ Великої Британії, Г. Фітцморіс висловився так: "Було б значно важливіше мати хороші взаємовідносини з Німеччиною в єгипетському питанні, ніж анексувати пустельні області північніше Оранжевої річки або, навіть, зберегти англійсько-португальський договір" [9, с. 110]. За тиждень до скликання конференції з єгипетського питання Г. Гренвіль повідомив Г. Бісмарка та Г. Мюнстера про згоду англійського уряду на встановлення німецького протекторату над Ангра-Пекеньєю. Через чотири дні Велика Британія офіційно відмовилася від англійсько-португальського договору стосовно Конго. Че-

рез короткий час була задоволена вимога Німеччини про призначення змішаної комісії щодо розслідування німецьких претензій на острови Фіджі. На початку серпня командир військового корабля "Елізабет" проголосив встановлення протекторату Німеччини над Ангра-Пекеньєю. Багаторазові спроби захоплення колоній були здійснені німцями і в інших частинах Африки. Таким чином, у всіх намаганнях Німеччини розширити свої колоніальні володіння вона зіштовхувалася з Великою Британією. Вперше сутичка між ними відбулася, коли Німеччина відмовилася визнати британські "права" на територію Південно-Західної Африки. В Камеруні Г. Нахтігаль лише на два дні випередив англійського губернатора лорда Гевета, що прибув для того, щоб анексувати цю територію. Проте це не зупинило останнього прийняти ряд заходів для того, щоб розірвати договори про протекторат, які уклав Г. Нахтігаль із туземними вождями. Однак, отримавши поразку, він заявив протест Г. Нахтігалью проти встановлення Німецького протекторату. Протест був також заявлений в Берліні представниками британського посольства, що викликало хвилю обурення з німецької сторони. Крім того, лорд Гевет продовжував антинімецьку діяльність у Камеруні. Загострення відносин між Німечкою імперією та Великою Британією було викликано розширенням території колонії Камерун на схід за рахунок Того.

Суперечки між Великою Британією та Німеччиною виникли також через захоплення Німеччиною островів, що прилягали до Південно-Західної Африки, на котрі претендувала і Велика Британія.

Боротьба Німеччини та Великої Британії за колонії мала ще один напрям – Океанія. В цьому регіоні напружена ситуація склалася восени 1882 р. Британці вже намагалися захопити Нову Гвінею, однак їм це не вдалося. В серпні 1884 р. британський посол Мюнстер, що діяв за вказівкою міністра зовнішніх справ П. Гатцфельда, мав розмову з

Г. Гренвілем, який в свою чергу підкреслював, що Велика Британія готується до захоплення Південної частини Нової Гвінеї. Відносно північної частини цього острова, то він нічого не говорив, а "був здивований", що там представлені і німецькі інтереси. Г. Гренвіль визнав права Німеччини на деякі острови Океанії, однак ці права не стосувалися Нової Гвінеї.

Німецький уряд, продовжуючи переговори з Лондоном, вже 19 серпня 1882 р. відправив по телеграфу пропозицію генеральному консулу в Сідней встановити німецький протекторат над архіпелагом Нової Британії та в тих частинах північного узбережжя Нової Гвінеї, де вже існували на той час німецькі станції.

Експансія Великою Британією Нової Гвінеї тимчасово затрималася через суперечки, що відбувалися в самому британському уряді. Кабінет міністрів вже прийняв рішення про захоплення усього острова, за виключенням західної частини, що належала голландцям, але Г. Гренвіль та Е. Дербі остерігалися можливої негативної реакції з боку Німеччини, тому обмежились захопленням південно-східної частини острова, яке відбулося 6 листопада 1884 року. Це викликало різкі протести частини уряду та австралійських колоній, і змусило Е. Дербі змінити свою точку зору. Британські міністри вагалися між бажанням захопити усю східну частину острова і побоюваннями загострення відносин з Німеччиною. Сімнадцятого грудня 1884 р. командир корабля "Елізабет" відправив до Берліну телеграму, в якій мова йшла про встановлення німецького протекторату над вказаною територією. Цей факт викликав незадоволення в британських колах. Проте коли уряд Великої Британії окупував на початку 1885 р. деякі північні області

Нової Гвінеї, це сприяло загостренню відносин з Німеччиною. У березні 1885 р. питання щодо Нової Гвінеї було остаточно вирішено у вигідному для Німеччини сенсі.

Дійшовши згоди у питанні щодо Нової Гвінеї, Велика Британія та Німеччина домовилися про розподіл сфер впливу в Океанії. В серпні 1885 р., виходячи зі змісту договору, Німеччина проголосила свій протекторат над Каролінськими островами, що дало привід для демонстрацій та військових погроз зі сторони Іспанії. У жовтні 1885 р. протекторат Німеччини був проголошений і над Маршалловими островами.

Німеччина і Велика Британія прийняли участь у поділу Західної Меланезії: до німців відійшли північно-східна частина Нової Гвінеї (Земля кайзера Вільгельма), архіпелаг Бісмарка і північна частина Соломонових островів (о.Шуазель, о.Санта-Ісабель, о.Бугенвіль, о.Бука), до британців – південний схід Нової Гвінеї і південна частина Соломонових островів (о. Гуадалканал, о.Саво, о.Малаїта, о.Сан-Кристоваль). У 1885 р. Німеччина відібрала в Іспанії Маршаллові острови, однак її спроба захопити Маріанські острови зазнала невдачі і лише з 1899 р. вони відійдуть до Німеччини. У 1888 р. німці захопили східно-мікронезійський о.Науру, а англійці встановили протекторат над західно-полінезійським архіпелагом Кука (у 1901 році переданий під керування Нової Зеландії). У 1892 р. під контроль Великої Британії потрапили також острови Гілберта (тепер Кирибати) у Східній Мікронезії й острови Еліс (нині Тувалу) у Західній Полінезії.

Наприкінці XIX ст. боротьба за розподіл Океанії вступила у свою завершальну стадію. На початку іспансько-американської війни 1898 р. Велика Британія та Німеччина підтримали у цій війні Іспанію, так як боялися, що через цю війну іспанська економіка, яка переживала не найкращі часи, зовсім виснажиться, а це може призвести до того, що монархія Бурбонів може бути ліквідована. Тому Британія і Німеччина на початку займали проіспанську позицію. Згодом Британія, побачивши привабливі фінансові та територіальні перспективи, перейшла на бік США, а Німеччина залишилася налаштованою проіспанськи. Однак не потрібно було вважати, що Німеччину хвилювало лише збереження монархії, вона також хотіла мати територіальні вигоди. Про це свідчила телеграма Б. фон Бюлова до німецького посла у Вашингтоні від 1 липня 1898 року: "Імператор вважає одним із головних завдань канцлера – використання всіх можливостей, які надає іспансько-американський конфлікт, для надбання опорних пунктів у Східній Азії" [5, с. 467]. Таким чином, конфлікт між США та Іспанією не міг не бути непоміченим у Європі, адже між провідними державами Європи та США були тісні фінансові відносини. Дослідник О.С. Єрусалимський наводить такі статистичні дані: експорт до США з боку Німеччини становив 94 млн доларів, Англії – 170 млн доларів, Франції – 66 млн доларів. Експорт США до Німеччини становив 97 млн доларів, Англії – 406 млн доларів, Франції – 47 млн доларів. Із цього можна зробити висновок, що інтерес європейських країн до іспансько-американської війни був значним, про що свідчать слова німецького канцлера Б. фон Бюлова від 15 лютого 1898 року: "Французи в фінансовому відношенні зацікавлені більше, ніж ми. Німеччина має в Америці набагато більше значних економічних інтересів, ніж Франція" [5, с. 464]. Крім того, Німецька імперія намагалася захопити Філіппіни і вислала туди ескадру на чолі з віце-адміралом Дідеріксом. Такі дії Німеччини мало не призвели до війни з США. Президент США Мак-Кінлі виступив із закликом: "Бережіть кожен корабель; війна з Німеччиною стає неминучою" [5, с. 468]. Однак, через втручання Великої Британії, Німеччина

змушена відступити, адже її флот не вистояв би проти об'єданого британсько-американського.

В результаті цієї війни за іспансько-німецьким договором 12 лютого 1899 р. Німеччина викупила в Іспанії за 17 млн марок Каролінські, Маріанські острови (крім Гуама) й острів Палау. Іспанії була надана можливість на вигідних умовах ввозити свою продукцію на територію Німеччини. 2 грудня 1899 р. Велика Британія, Німеччина і США домовилися щодо спірних територіальних питань у басейні Тихого океану: до Німеччини відійшла західна частина островів Самоа (о. Савайї та о. Уполу), а до США – східна (о.Тутуїла, острови Мануа). За відмову від домагань на о. Самоа британці одержали острови Тонга та північну частину Соломонових островів, крім Бугенвіля та Бука. Розділ Океанії завершився у 1906 р. встановленням французько-британського кондомініуму над Новими Гебридами. Під контролем Німеччини опинилася західна частина Океанії, Великої Британії – центральна, США – північно-східна, а Франції – південно-західна і південно-східна частина Океанії.

Ще одним із найскладніших міжнародних протистоянь було суперництво провідних країн на Далекому Сході. Наприкінці XIX ст. Велика Британія утвердилася в Китаї і розглядала діяльність інших держав як замах на свою монополію. З метою протидії (особливо Росії), Англія підтримала експансію Японії до Китаю, а у 1894 р. Японія напала на Китай та змусила його підписати у 1895 р. мирний договір, за яким Японія отримала острів Формозу (Тайвань), Пескадорські острови та особливі права на Ляодунський півострів. Однак, під тиском Росії, Франції та Німеччини, Японія була змушена відмовитися від анексії Ляодунського півострова.

Японсько-китайська війна дала поштовх до розподілу Китаю на сфери впливу. Так, у листопаді 1897 р. великі держави активізували свою політику щодо територіального розподілу Китайської імперії ("битва за концесії"). Приводом для захоплення бухти Цзяочжоу слугувало вбивство 4 листопада 1897 р. німецьких місіонерів. 14 листопада 1897 р. бухта Цзяочжоу була захоплена німецькою ескадрою адмірала Дідерікса і тому у 1898 р. Китай надав Німеччині в оренду на 99 років бухту Цзяочжоу та на півдні Шандунського півострова порт Ціндао (6 березня). Крім того, Німеччина отримала концесії на залізницю Цзинань – Цзяочжоу та Цзяочжоу – Чжоу-фу; Британія – частину Цзюлунського (Коулунського) п-ва (колонія Гонконг) у Південному Китаї і порт Вейхайвей на півночі Шаньдунського п-ва.

Таким чином, наприкінці XIX ст. загострюються англійсько-німецькі відносини. Вони були обґрунтовані надзвичайно швидким зростанням економіки Німецької імперії та уповільненням темпів розвитку промисловості Великої Британії. Колоніальне питання стало недоречною ускладнюючою проблемою, яка позначилася на динаміці зовнішньополітичних відносин між Німеччиною та Великою Британією.

Кінець XIX ст. проявився зростанням зацікавленості європейських держав у напрямку розширення колоніальних територіальних володінь.

1. Bade K. I. Imperialismus und Kolonialmission: kaiserliches Deutschland und koloniales imperium. – Wiesbaden, 1982.
2. Bismarck H. Aus seiner politischen Privatkorrespondenz – Göttingen, 1964.
3. Бонвеч Б. і Галактионов Ю. В. История Германии. – В 3т. – Т3. – Кемерово, 2005.
4. Дрекслер Х. Юго-Западная Африка под германским колониальным господством. 1884 – 1915. – М., 1987.
5. Єрусалимский А. С. Внешняя политика и дипломатия Германского империализма в конце XIX века. – М., 1948.
6. Киссинджер Г. Дипломатия. – М., 1997.
7. Loth H. Die christliche Mission in Südwestafrika (1842 – 1893). – Berlin, 1963.
8. Mommsen W. I. Imperialismus. Seine geistigen, politischen und wirtschaftlichen Grundlagen. – Berlin, Hamburg, 1977.
9. Чарный И. С. Начало колониальной экспансии Германии в Африке. – М., 1970.

Надійшла до редколегії 11.04.12